

واکاوی علل خارجی سقوط دولت سوریه در پرتو آیات قرآن و روایات اسلامی

مریم محمدی

چکیده

سقوط دولت سوریه در سال ۲۰۲۴ ناشی از عوامل پیچیده داخلی و خارجی بود که در این مقاله، به‌ویژه بر علل خارجی آن تمرکز شده است. این تحقیق با بهره‌گیری از آیات قرآن و روایات اهل بیت (ع)، به بررسی تأثیرات مداخلات قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای در بحران سوریه می‌پردازد. هدف این تحقیق، تحلیل تأثیر مداخلات خارجی، از جمله نقش ایالات متحده، کشورهای غربی، عربستان سعودی و ترکیه در تحولات سیاسی و اجتماعی سوریه است. روش‌شناسی تحقیق توصیفی-تحلیلی است که در آن از منابع دینی و تاریخی برای تبیین رابطه میان مداخلات خارجی و سقوط حکومت استفاده می‌شود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مداخلات نظامی و سیاسی قدرت‌های خارجی، حمایت برخی کشورها از گروه‌های معارض دولت، رسانه‌ها و رقابت‌های منطقه‌ای موجب تشدید بحران و نهایتاً سقوط دولت بشار اسد گردید. همچنین تحلیل‌ها نشان می‌دهند که عدم عبرت‌گیری از تاریخ و فراموشی آموزه‌های دینی در مواجهه با دشمنان، باعث ضعف داخلی و تسلط بیگانگان بر تحولات کشور شد. در نهایت، این مقاله بر اهمیت عبرت گرفتن از حوادث تاریخی و استفاده از آموزه‌های دینی در مدیریت بحران‌های سیاسی تأکید دارد. نتایج این تحقیق می‌تواند در پیشگیری از بحران‌های مشابه در دیگر کشورها، به‌ویژه در منطقه خاورمیانه، مؤثر باشد.

واژگان کلیدی

امت اسلامی، بحران سوریه، جنگ‌های نیابتی، سقوط سوریه، علل خارجی، قرآن کریم و روایات اسلامی.

1_مقدمه

سقوط یک نظام، از منظر علمی، به معنای فروپاشی نهادهای حاکمیتی و زوال مشروعیت دولتی در میان مردم و جامعه جهانی است. این فرآیند معمولاً نتیجه تعامل مجموعه‌ای از عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که توانایی حکومت را در مدیریت کشور به چالش می‌کشد. از دست دادن اقتدار قانونی و مشروعیت، زمینه‌ساز آشفتگی و بی‌ثباتی می‌شود.

از دید عامه مردم، فروپاشی حکومت با از بین رفتن ساختارهای دولتی و ناتوانی در اداره امور کشور تداعی می‌شود. این پدیده معمولاً با ناآرامی‌های اجتماعی، شورش‌ها و ایجاد شرایط بحرانی همراه است که نظم جامعه را مختل می‌کند.

سوریه، کشوری با قدمتی چندین هزار ساله در غرب آسیا، با مرزهای مشترک با ترکیه، عراق، اردن، لبنان و دریای مدیترانه، از دیرباز به عنوان یکی از مراکز تمدن و فرهنگ منطقه شناخته می‌شود. دمشق، پایتخت این کشور، نه تنها یکی از قدیمی‌ترین شهرهای جهان، بلکه قلب تحولات تاریخی جهان اسلام بوده است. با این حال، در دهه اخیر، سوریه به کانون بحرانی تبدیل شده است که در آن، عوامل خارجی همچون مداخلات قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی نقشی کلیدی در تسریع فروپاشی نظام این کشور ایفا کرده‌اند. بررسی این عوامل خارجی، چرایی و چگونگی این سقوط را آشکار می‌کند.

در آیه ۱۱۱ سوره مبارکه یوسف، خداوند دعوت به عبرت‌آموزی از قصص نقل شده می‌کند: «لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ». این مسئله نشان‌دهنده اهمیت فراوان درس گرفتن از وقایع گذشته است.

امیر مؤمنان علی (علیه‌السلام) در خطبه ۱۵۷ نهج البلاغه، همگان را به عبرت گرفتن فراخوانده و فرموده است: «فَاتَّعِظُوا بِالْعِبَرِ وَاعْتَبِرُوا بِالْغَيْرِ وَانْتَفِعُوا بِالْأَنْذَرِ؛ پس، از آنچه مایه عبرت است پند گیرید، و از گردش روزگار عبرت پذیرید، و از بیم‌دهندگان سود برگیرید».

در جهانی که با بحران‌های سیاسی و اجتماعی متعددی دست‌وپنجه نرم می‌کند، تحلیل دقیق عوامل منجر به سقوط حکومت‌ها می‌تواند نقشی کلیدی در هدایت جوامع به سوی عدالت، انسجام و پایداری ایفا کند. بررسی دلایل فروپاشی دولت سوریه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا این تجربه می‌تواند به‌عنوان تجربه‌ای ارزشمند برای ایران تلقی شود. واکاوی ریشه‌های سیاسی، اجتماعی و رسانه‌ای این فروپاشی، فرصتی فراهم می‌آورد تا از تکرار چنین شرایطی جلوگیری شود. شناخت این عوامل نه‌تنها می‌تواند به کاهش تنش‌های داخلی و تقویت همبستگی ملی کمک کند، بلکه ابزاری مؤثر برای مقابله با تهدیدات خارجی و حفظ ثبات داخلی خواهد بود.

این مقاله، که با روش توصیفی-تحلیلی تدوین شده است، می‌کوشد با استناد به داده‌های مستند، شرایط سیاسی، ژئوپلیتیکی و رسانه‌ای سوریه را بررسی کرده و دلایل خارجی سقوط دولت این کشور را تحلیل کند. هدف از این پژوهش ارائه یک ارزیابی از عواملی خارجی است که به فروپاشی دولت سوریه انجامید. این تحلیل می‌تواند دیدگاه‌های تازه‌ای درباره تهدیدات و چالش‌های پیش‌روی دیگر کشورهای منطقه، به‌ویژه ایران، ارائه دهد و راهکارهایی برای حفظ ثبات و تقویت مقاومت در برابر فشارهای بین‌المللی پیشنهاد کند.

۲-پیشینه تحقیق

جنگ سوریه در سال ۲۰۱۱ به‌طور عمده از اعتراضات مردمی در قالب بهار عربی آغاز شد، اما عوامل خارجی نقش مهمی در تشدید و گسترش این بحران ایفا کردند. کشورهای غربی مانند ایالات متحده و برخی کشورهای عربی از ابتدا از گروه‌های مخالف حکومت بشار اسد حمایت کردند، با هدف تغییر رژیم و تأمین منافع ژئوپلیتیکی خود در منطقه. در مقابل، ایران، روسیه و حزب‌الله لبنان از دولت سوریه پشتیبانی کردند تا منافع استراتژیک خود در خاورمیانه را حفظ کنند. مداخلات نظامی و سیاسی این کشورها، همراه با رقابت‌های منطقه‌ای، موجب شد که جنگ سوریه به یک جنگ نیابتی و پیچیده تبدیل شود که نه‌تنها سوریه، بلکه تمام منطقه را تحت تأثیر قرار داد.

سرانجام، در تاریخ ۸ دسامبر ۲۰۲۴، پس از یک حمله گسترده توسط نیروهای مخالف، به رهبری «هیئت تحریر الشام»، با حمایت کشورهای متخاصم، حکومت بشار اسد سقوط کرد. این حمله باعث سقوط دمشق و فرار بشار اسد به روسیه شد.

در این راستا، پژوهش‌های مختلفی درباره علل و ابعاد بحران سوریه انجام شده است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

کتاب «چرا سوریه؟» ترجمه سید حسین مرکبی، که در سال ۱۳۹۸ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این کتاب مجموعه‌ای از سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های سیدحسن نصرالله درباره بحران سوریه را گردآوری کرده و تحلیل‌هایی از ابعاد مختلف این بحران ارائه می‌دهد. این اثر به بررسی نگاه سیدحسن نصرالله به تحولات سوریه از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۶ پرداخته و جنبه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی آن را تحلیل می‌کند.

کتاب «عوامل سقوط حکومت‌ها در قرآن و نهج البلاغه» اثر نصرت‌الله جمالی، که در سال ۱۳۷۸ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این کتاب به تحلیل و تبیین عواملی می‌پردازد که باعث سقوط حکومت‌ها می‌شود. این کتاب نگاه قرآن و نهج البلاغه را به موضوعاتی همچون استبداد، دنیاگرایی و ناتوانی در عبرت‌گیری از تاریخ و گذشته بررسی می‌کند و به تبیین پیامدهای این ویژگی‌ها در سرنوشت حکومت‌ها می‌پردازد.

کتاب «جنگ سوریه به روایت اسناد سری» اثر سامی کلیب، که در سال ۱۴۰۲ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این کتاب مجموعه‌ای از اسناد محرمانه و گزارش‌های مختلف درباره جنگ سوریه ارائه می‌کند که به تحلیل دقیق‌تر بحران و پویایی‌های داخلی و خارجی آن می‌پردازد. این کتاب مخاطب را با واقعیت‌هایی آشنا می‌کند که کمتر از آن در رسانه‌ها و تحلیل‌های عمومی شنیده می‌شود.

مقاله «راهبردهای نظامی و امنیتی رژیم صهیونیستی در رویارویی با مقاومت اسلامی» اثر محمد رجبی، که در سال ۱۴۰۰ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این مقاله به بررسی راهبردهای نظامی و امنیتی اسرائیل در بحران سوریه پرداخته و تأثیرات این سیاست‌ها بر تحولات منطقه‌ای و جنگ‌های سیاسی را تحلیل می‌کند.

مقاله «تحلیل تشدید تنش‌های نظامی مقاومت با آمریکا در عراق و سوریه» اثر مهدی شاپوری، که در سال ۱۴۰۰ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این مقاله به بررسی عوامل و دلایل افزایش تنش‌ها میان نیروهای مقاومت و ایالات متحده در سوریه و عراق پرداخته است. این پژوهش بر تأثیرات مداخلات نظامی آمریکا و واکنش‌های گروه‌های مقاومت در برابر سیاست‌های واشنگتن تمرکز دارد.

مقاله «بحران سوریه؛ با تأکید بر رویکرد نظام غرب و راهبرد ترکیه» اثر کیومرث یزدان‌پناه درو و محمدمهدی نامداری، که در سال ۱۳۹۲ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این مقاله به تحلیل نقش مداخلات غرب و ترکیه در پیچیده‌تر شدن بحران سوریه پرداخته و چگونگی تأثیر این مداخلات بر تحولات سیاسی، اجتماعی و امنیتی این کشور را بررسی می‌کند.

پایان‌نامه «بررسی نقش بحران سوریه در بازتعریف راهبردهای امنیت منطقه‌ای ایران و اسرائیل» اثر مراد نوری سراب بادیه، که در سال ۱۳۹۷ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این پایان‌نامه به بررسی تأثیرات بحران سوریه بر سیاست‌های امنیتی ایران و اسرائیل در خاورمیانه و چالش‌ها و فرصت‌های ایجادشده برای این دو کشور می‌پردازد.

پایان‌نامه «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در کمک به گروه‌های شورشی در سوریه» اثر علی احمد خمیس، که در سال ۱۳۹۳ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این پایان‌نامه به بررسی نقش دولت‌ها در حمایت از گروه‌های شورشی سوریه و تبعات حقوقی این حمایت‌ها در چارچوب اصول حقوق بین‌الملل پرداخته است.

پایان‌نامه «راهبرد ایالات متحده در سوریه و گروه‌های مخالف مسلح سوری» اثر جمال دادخواه، که در سال ۱۳۹۵ انتشار یافته، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این پایان‌نامه به تحلیل سیاست‌های ایالات متحده در بحران سوریه و اهداف ژئوپلیتیکی این کشور در حمایت از گروه‌های مخالف مسلح می‌پردازد.

این آثار هر کدام به تحلیل بخشی از بحران سوریه پرداخته‌اند. در حالی که این پژوهش‌ها بیشتر بر ابعاد خاص بحران تمرکز کرده‌اند، مقاله حاضر به دنبال ارائه تحلیلی جامع از عوامل خارجی سقوط دولت سوریه است. همچنین این مقاله به بررسی نقش رسانه‌ها و تأثیر آن‌ها در شکل‌دهی به بحران و همچنین تبیین ابعاد قرآنی و روایی در این زمینه می‌پردازد.

بشار اسد، همواره از معارضان سوری از جمله گروه موسوم به ارتش آزاد سوریه و اخوان المسلمین، به گونه ای آشکار حمایت کرده است؛ این کشور با تغییر اولویت های خود برای کسب منافع بیشتر، در حال حاضر، تأثیرگذاری بر وضعیت سوریه را از اولویتهای سیاست خارجی خود قرارداده است؛ این امیرنشین، اولین کشوری بود که سفیر خود را با هدف، اعتراض از سوریه فراخواند و همچنین اولین کشوری بود که سفارت سوریه را به اپوزیسیون سوریه تحویل داد و آنها را به رسمیت شناخت؛ از سوی دیگر، قطر نخستین کشوری بود که بحث تحریمهای سوریه را به میان کشید و پس از آن هم، یکی از حامیان اصلی مداخله نظامی در سوریه بوده است.

۶_ نقش رسانه‌های بیگانه در بحران سوریه

یکی از عوامل تأثیرگذار بر بحران سوریه و تضعیف دولت این کشور، نقش برجسته رسانه‌های کشورهای بیگانه بود. این رسانه‌ها با استفاده از ابزارهای مدرن ارتباطی و تکنیک‌های جنگ روانی، توانستند افکار عمومی داخلی و جهانی را علیه دولت سوریه تحریک کرده و فضایی از بی‌اعتمادی و آشفتگی را ایجاد کنند.

رسانه‌های بیگانه با انتشار اخبار جهت‌دار، بزرگ‌نمایی رویدادها و تحریف واقعیت‌ها، تصویری نادرست از دولت سوریه ارائه دادند. این رسانه‌ها با بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته، اطلاعات نادرست را به سرعت به مخاطبان جهانی منتقل کرده و بحران سوریه را به عنوان یک جنگ داخلی با محوریت سرکوبگری دولت بازنمایی کردند. چنین رویکردی موجب کاهش حمایت‌های بین‌المللی از دولت سوریه شد و زمینه مداخله کشورهای خارجی را فراهم آورد.

علاوه بر این، این رسانه‌ها با پخش مداوم اخبار ناامیدکننده و تأکید بر شکست‌های نظامی و اقتصادی دولت، روحیه عمومی مردم سوریه را تضعیف کردند. از سوی دیگر، گروه‌های معارض و تروریستی با بهره‌گیری از این فضا، خود را به عنوان مدافع حقوق مردم معرفی کردند و توانستند حمایت‌هایی از برخی کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای کسب کنند.

استفاده گسترده از رسانه‌های اینترنتی، از جمله فیسبوک و توییتر، و همچنین ارائه گزارش‌های مستمر و لحظه‌به‌لحظه توسط کانال‌های ماهواره‌ای پربیننده عربی نظیر العربیه و الجزیره و تا حدودی BBC فارسی، نقش مهم و اساسی در اطلاع‌رسانی، ترغیب و هدایت افکار عمومی به‌ویژه در میان جوانان داشت. شیوه‌های مشابه اعتراضات، از جمله شعارها و خواسته‌های مردم، گواهی بر این ادعا است (موسوی‌زاده، ۱۳۹۰، الف: ۵۱).

در نهایت، عملکرد هدفمند رسانه‌های بیگانه، که اغلب با اهداف سیاسی و راهبردی هدایت می‌شد، توانست شکاف میان دولت و ملت سوریه را عمیق‌تر کرده و نقشی مهم در تضعیف و سقوط بخش‌هایی از حاکمیت این کشور ایفا کند. این تجربه نشان می‌دهد که جنگ رسانه‌ای، امروزه به یکی از مؤثرترین ابزارهای مداخله و تأثیرگذاری در نظام‌های سیاسی تبدیل شده است.

نتیجه‌گیری

علل خارجی سقوط سوریه به‌وضوح نشان‌دهنده نقش مهم و تعیین‌کننده مداخلات خارجی در بحران این کشور است. ایالات متحده آمریکا و اسرائیل به‌ویژه از آغاز بحران در سوریه، سیاست‌هایی را پیش گرفتند که نه تنها به تشدید تنش‌ها در داخل سوریه کمک کرد، بلکه موجب بی‌ثباتی منطقه‌ای شد. آمریکا با حمایت از گروه‌های مخالف و مداخلات نظامی، در راستای تغییر رژیم بشار اسد عمل کرد. اسرائیل نیز با توجه به تهدیدات امنیتی خود، از عملیات‌های مخفیانه برای تضعیف دولت سوریه حمایت کرد. علاوه بر این، کشورهای منطقه‌ای مانند عربستان سعودی و قطر نیز با حمایت مالی و تسلیحاتی از گروه‌های مخالف، به پیچیده‌تر شدن بحران دامن زدند.

در کنار این مداخلات، نقش رسانه‌ها در تحریف واقعیت‌ها و انتشار اخبار نادرست، به تشدید بحران و تحریک احساسات عمومی کمک کرد. از سوی دیگر، موقعیت ژئوپلیتیک سوریه، به‌عنوان کانون رقابت‌های بین‌المللی، باعث شد که کشورهای با منافع مختلف وارد این بحران شوند و آن را به یک جنگ نیابتی تبدیل کنند.

در نتیجه، سقوط سوریه نه تنها محصول بحران‌های داخلی، بلکه به‌طور عمده ناشی از مداخلات خارجی و رقابت‌های ژئوپلیتیکی بوده است. این تحلیل نشان می‌دهد که برای جلوگیری از فروپاشی کشورها در آینده، باید به دقت مراقب مداخلات خارجی و بازی‌های ژئوپلیتیکی بود و با دقت بیشتری سیاست‌های داخلی و خارجی را هم‌راستا کرد.

منابع از کتب و مقالات فارسی:

- 1- شیخ کلینی، اصول کافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۲، ص ۲۲۵.
- 2- بیات، ناصر. (۱۳۹۰). "نقش ترکیه در تحولات خاورمیانه با تأکید بر تحولات سوریه." فصلنامه ره‌نامه سیاستگذاری، سال دوم، شماره دوم، تابستان.
- 3- پورحسن، ناصر. (۱۳۹۱). "آثار بحران سوریه بر مسئله فلسطین." فصلنامه مطالعات فلسطین، شماره ۱۸، صص ۳۶-۷.
- 4- جعفری ولدانی، اصغر. (۱۳۸۸). چالش‌ها و منازعات در خاورمیانه. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- 5- جونید خان. (۱۳۹۱). "امپراطوری در مقابل ایران و سوریه: جنگ جهانی جدید برای نظم نوین جهانی؟" علوم سیاسی سیاحت غرب، شماره ۱۰۸، مرداد، صص ۶۵-۷۶.
- 6- جانیسیز، احمد و دیگران. (۱۳۹۳). "رویارویی ایران و عربستان در بحران سوریه." فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، سال سوم، شماره ۱۲، صص ۶۷-۹۲.
- 7- سراج، رضا. (۱۳۹۰). نگاهی به تحولات سوریه. تهران: پایگاه تحلیلی و تبیینی برهان، صص ۵-۶.
- 8- صادقی، سید شمس‌الدین و کامران لطفی. (۱۳۹۴). "تحلیل مواضع جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران سوریه." جستارهای سیاسی معاصر، سال ششم، شماره ۱، بهار، صص ۱۲۳-۱۴۴.

9- موسوی، سید حسین. (۱۳۸۸). "بلندی‌های جولان و امنیت رژیم صهیونیستی." فصلنامه مطالعات راهبردی، سال دوازدهم، شماره ۲.

10- موسویزاده، علی. (۱۳۹۰). "بیداری اسلامی و ریشه‌شناسی بحران سوریه." ویژه‌نامه نهمین هم‌اندیشی نمایندگان فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، شماره دوم، شهریور.

11- نیاکویی، سید امیر و حسین بهمنش. (۱۳۹۱). "بازیگران معارض در بحران سوریه: اهداف و رویکردها." فصلنامه روابط خارجی، سال چهارم، شماره ۴، صص ۹۷-۱۳۵.

12- هنسن، برت؛ پتر تافت و آندره ویول. (۱۳۹۰). *راهبردهای امنیتی و نظم جهانی آمریکایی «قدرت از دست رفته»*. ترجمه دکتر سید امیر نیاکویی و دکتر احمد جانسیور. رشت: انتشارات دانشگاه گیلان.

منابع از کتب و مقالات انگلیسی:

1. Baroud, Ramzy. (2011). "Zero-Problems Foreign Policy No More: Turkey and the Syrian Abyss." *Foreign Policy Journal*, November 26. Retrieved from <http://bit.ly/1TOKJdB>.
2. Bolton, K. R. (2011). "Iran: The Next Domino?" *Foreign Policy*, February 22. Retrieved from <http://bit.ly/1TulHzA>.
3. Dukhan, Haian. (2019). "Syria: Attempts by Saudi Arabia, Iran and Turkey to Co-opt Arab Tribes Will Deepen the Country's Divisions." Retrieved from <https://theconversation.com>.
4. Hubbard, Ben; Rubin, Alissa J. (2024, September 30). "Facing a Big Test, Iran's 'Axis of Resistance' Flails." *The New York Times*.

5. Jephath Musarurwa, Hillary. (2016). "Unpacking the Syrian Crisis: A Literature Review." *Information Management and Business Review* (ISSN 2220-3796), Vol. 8, No. 6, pp. 32-38, December.
6. Rubin, James P. (2012). "The Real Reason to Intervene in Syria." *Foreign Policy* (FP), June 4.

منابع الکترونیکی:

1. Asriran. (2024). "بازیابی از: ".
<https://www.asriran.com>.
2. BBC Persian. (2024). "بازیابی از: ".
<https://www.bbc.com/persian>.
3. Donya-e-Eqtasad. (2024). "اظهارات بشار اسد درباره حمایت ترکیه از شورشیان مسلح".
<https://donya-e-eqtasad.com> بازیابی از:
4. Hamshahri Online. (2024). "سقوط اسد چه معنایی برای نفوذ منطقه‌ای ایران دارد؟".
<https://www.hamshahrionline.ir> بازیابی شده از:
5. Kurdpress. (2024). "سوریه کشوری با ذخایر نفت و گاز استراتژیک در سایه بحران‌ها".
<https://kurdpress.com> بازیابی شده از:
6. Mashreghnews. (2024). "ایران، سوریه و آینده مقاومت". بازیابی شده از: "
<https://www.mashreghnews.ir>.
7. Reuters. (2024, December 21). "Syrian Kurdish Groups on the Back Foot as Power Balance Shifts." Retrieved from <https://www.reuters.com>.
8. Reuters. (2024, December 22). "Turkey Says It Believes Kurdish Fighters Will Be Forced Out of All Syrian Territory." Retrieved from <https://www.reuters.com>.